

УДК 340.132.83

Т.С. Подорожна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри філософії та теорії права юридичного факультету
Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

ЗАКОННІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Анотація. Стаття присвячена характеристиці режиму законності як необхідної умови конституціоналізації правового порядку. Наголошено, що законність — це стрижень, навколо і за допомогою якого встановлюється порядок і гармонія в суспільстві і державі, формується правопорядок і забезпечуються права і свободи, безпека громадян. Зазначено, що неможливо досягти правопорядку іншими способами, окрім вдосконалення правового регулювання та забезпечення законності. Зміцнення законності закономірно веде до зміцнення правопорядку. На цій підставі обґрунтовано, що забезпечення законності на всіх рівнях і в усіх сферах суспільної життєдіяльності варто розглядати як невід'ємну умову конституціоналізації правового порядку.

Ключові слова: законність, правопорядок, конституціоналізація, верховенство права, права та свободи людини і громадянина.

Постановка проблеми. Правовий порядок — це перш за все якісний стан правового життя суспільства, він охоплює масу суспільних відносин, які охороняються та регулюються правом [1, с. 92]. Юридичною ж якістю самого правового порядку виступає законність. Як констатує Н. Оніщенко, законність є найадекватнішою формою закріплення правопорядку. Якщо закон означає офіційне визнання масштабу свободи, то законність є вимога дотримуватися такого масштабу, а режим законності — стан суспільних відносин, за якого цей рівний та відносно справедливий масштаб свободи може бути реально використаний суб'єктами права [2]. Законність — це стрижень, навколо і за допомогою якого встановлюється порядок і гармонія в суспільстві і державі, формується правопорядок і забезпечуються права і

свободи, безпека громадян. У свій час ще видатний мислитель Платон зауважив: «Я бачу близьку загибель тієї держави, де закон не має сили і перебуває під чиєюсь владою. Там же, де закон — владика над правителями, а вони — його раби, я вбачаю порятунок держави і всі блага, які тільки можуть дарувати державам боги»; «Є два види державного устрою: один — де над всім стоять правителі, другий — де і правителям приписані закони» [3, с. 188-188, 208].

Як зазначає в Юридичній енциклопедії академік Ю. Шемшученко, законність — це фундаментальна юридична категорія й одночасно комплексне юридично-правове явище, що відображає правовий характер організації суспільного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави [4, с. 498]. «Законність як особливе правове

явище є своєрідною сполучною і перехідною ланкою від сутності, змісту (норм) і форм (юридичних джерел) права до застосування й інших видів його реалізації, правовідносин, правопорядку» [5, с. 339] — слушно наголошується в юридичній літературі.

Вітчизняна дослідниця Л. Горбунова стосовно нормотворчої діяльності органів виконавчої влади розглядає законність як матеріально зумовлений, такий, що характеризується правовою єдністю, режим діяльності (поведінки) суб'єктів права, який полягає в належній реалізації останніми положень правових законів у всіх без виключення сферах суспільних відносин [6, с. 16]. На думку білоруського ученого А. Головки, законність — це заснований на праві такий стан суспільства і держави, при якому досягається єдине прийняття законів, їх розуміння, тлумачення, чітка реалізація з метою забезпечення певного порядку, правопорядку, соціальної стабільності та справедливості [7, с. 18]. Вона виступає важливим компонентом механізму правового регулювання, забезпечує реально досягну організованість суспільного життя, вирішення життєвих протиріч та юридичних конфліктів в рамках закону [8, с. 57]. Виконання всіма суб'єктами права вимог законності є основною умовою для досягнення правопорядку. Тобто правопорядок і законність — це органічно поєднані поняття, що лежать в одному понятійному ряді, проте різні за змістом і відтак, як наголошує А. Крижанівський, посідають певні «інституційні» ніші в юриспруденції [9].

Аналіз останніх досліджень. Поняття законності досить широко досліджували вчені-правознавці (М. Александров, С. Алексєєв, М. Байтін, В. Борисов, С. Братусь, М. Вітрук,

М. Вопленко, С. Гусарєв, М. Козюбра, Л. Луць, Н. Оніщенко, Ю. Оборотов, Н. Пархоменко, О. Петришин, П. Рабинович, А. Селіванов, О. Юшик та ін.), відтак переважно зустрічаємо його визначення як комплексної категорії, що визначає правовий характер суспільного життя та являє собою сукупність різноманітних вимог, пов'язаних з відношенням до закону [10, с. 100]. Це політико-правовий режим, який характеризується точним і неухильним дотриманням Конституції України, виконанням законів та інших соціальних, політичних і правових приписів усіма суб'єктами права.

Основною метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз законності як необхідної умови конституціоналізації правового порядку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі переважають тенденції широкого розуміння законності, при якому воно виступає як прогресивне суспільно-правове явище, яке покликано сприяти спільному прогресу, реалізації загальнолюдських цінностей і стандартів демократичної правової держави. Законність у такому значенні є також політико-правовим явищем, що характеризує процес вдосконалення державно-правової форми організації суспільства та реалізації ідеї соціальної справедливості шляхом суворого й неухильного дотримання та виконання чинного законодавства. Так, Л. Бєлая визначає законність наступним чином: 1) як метод, керуючий принцип правового регулювання та управління державою і суспільством; 2) процес та результат правомірної поведінки, режим (стан) діяльності всіх державних органів, посадових осіб, громадських об'єднань, політичних партій, підприємств, установ, організацій та окремих громадян, який ґрунтується на точному та неухильному дотри-

манні існуючого законодавства [11, с. 23]. Сучасний дослідник М. Пенцов розглядає законність через призму верховенства права та універсальних засад судочинства [12, с. 11]. В юридичній літературі знаходимо також визначення законності, перш за все, як дотримання Конституції, законів та інших нормативно-правових актів громадянами, організаціями, господарючими суб'єктами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, посадовими особами [13, с. 40].

Законність віддзеркалює відповідність поведінки суб'єктів правовідносин нормам права. У даному аспекті законність є звужуючою ланкою між юридичними нормами та правовідносинами [14, с. 289]. Її також можна розглядати як метод державного керівництва суспільством, що складається в організації суспільних відносин шляхом видання і забезпечення до виконання юридичних розпоряджень. Законність також проявляється як особливий режим суспільного життя. У зазначеному сенсі законність покликана відобразити реальне панування закону в суспільному житті, панування його у відносинах між особистістю і владою. Закон, і тільки він, встановлює ступінь залежності особистості від влади і межі домагань влади відносно особистості. *Отже, законність є режимом забезпечення життя, який характеризується верховенством в ній закону і безумовним виконанням його вимог громадянами і посадовими особами, наявністю спеціальних механізмів, що гарантують безпеку і захист особистості від свавілля, безперешкодне здійснення прав і свобод людини та громадянина.*

Термін «законність» використовують для опису зовнішньої щодо неї дійсності. Тому семантичний аспект законності визначає смислове зна-

чення цієї категорії, що виражається за допомогою її оцінної функції. А саме, законність з позиції права характеризує діяльність суб'єктів суспільних відносин з погляду відповідності чи невідповідності чинному законодавству.

У правовому аспекті законність безпосередньо пов'язана із законодавчою і виконавчою діяльністю держави. Як зазначає Л. Горбунова, законність у нормотворчому плані містить ідеї, поперше, про верховенство (вищу юридичну силу) положень закону щодо норм усіх інших правових актів; по-друге, про зумовленість положеннями законів кола суб'єктів нормотворчих повноважень в нашій державі, форм і меж відповідної їх діяльності; по-третє, про обов'язок держави організувати реалізацію даних вимог у процесі провадження правотворчої діяльності [6, с. 21]. Нормативна характеристика законності взаємопов'язана з категоріями права, закону, правовідносин, правосвідомості, які дозволяють розкрити її зміст, місце і роль у правовій системі.

Передумовою законності є правові приписи (відображені в чинному законодавстві), а першою умовою законності є сам закон. Законність без законів неможлива. Але на цю проблему можна поглянути з іншого погляду. Звичайно, без обов'язкового виконання закону неможливо встановити правопорядок, а поняття законності втратить будь-який сенс. Проте названа ознака (суворе й неухильне виконання законів) є хоч і обов'язковою, але недостатньою для визначення законності. Вона звернена тільки до сфери виконання (реалізації) закону, тоді як законність необхідна і в сфері правотворчості. Адже правові приписи, що утворюють структуру матеріального і процесуального права,

виступають в ролі стабільних моделей та критеріїв визначення законного способу діяльності при застосуванні права. Вони задають робочі параметри всьому механізму впровадження режиму законності в правозастосування.

Варто зазначити, що законність своїм впливом перш за все охоплює дві сфери — правотворчу та правореалізаційну, виділяючи два системоутворювальні елементи — законодавчу діяльність держави і суворе втілення в життя її результатів. А тому призначення законності як методу державного керівництва суспільством полягає в організації суспільних відносин за допомогою видання й неухильного дотримання законів. Між тим, в економічній, соціальній та інших сферах правового регулювання було видано чимало окремих, спрямованих на реформи законів, за якими, на жаль, не було видано назрілих базових законів. Внаслідок цього деякі нормативні правові акти, які мали дати початок ринковим реформам, немовби «зависли в повітрі», не змогли належно забезпечити виконання завдань, з якими пов'язувалося їх прийняття.

Важливим чинником розуміння сутності законності є встановлення її суб'єктів. Більшість вчених трактують їх склад, вводячи в нього всіх учасників суспільних відносин: державу, її органи, громадські організації, підприємства, установи, посадові особи і громадяни [15, с. 316]. Зокрема, О. Скакун відзначає, що суб'єктами правової законності є всі суб'єкти права (фізичні, юридичні особи, держава), однак безсумнівним є те, що насамперед державна влада (органи держави та їх посадові особи) повинна зв'язувати себе власними нормативними настановами, виключати сваволю у своїх діях [16, с. 491]. Законність у цьому випадку розглядається

як особливий режим панування закону у взаємовідносинах громадян і держави. Громадяни виступають як користувачі благами законності через забезпеченість і захищеність державою своїх прав і свобод. Це безпосередньо впливає із норм Конституції України, яка у ст. 68 закріпила, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України. Вилучення громадян зі сфери впливу законності може викликати ілюзію необов'язковості для них дотримання, виконання правових приписів. Відбувається звуження сфери законності, і вона із загально соціального, політико-правового феномену перетворюється на явище більш вузьке, пов'язане тільки з діяльністю обмеженого кола суб'єктів. Порушується ідея загальності законності, загальнообов'язковості правових вимог, рівності перед законом.

Важливим у даному контексті, на нашу думку, є розуміння законності в контексті сприйняття та закріплення в Конституції України ідеї правової держави. Щодо останньої, то законність — це не просто виконання законів, але й підзаконність діяльності держави, обов'язковість законів для всіх державних органів, вимога суспільства до держави по забезпеченню прав і свобод людини та громадянина.

Традиційний підхід, що і громадяни входять до сфери діяльності законності, є більш правильним, оскільки *в умовах орієнтації на громадянське суспільство всі однаково мають бути підпорядковані законам, що не дозволяє вилучити з поняття законності дотримання і виконання законів будь-ким із суб'єктів права. Законність — це сукупність відомих вимог до всіх суб'єктів у сфері правового регулювання.* Отже, законність — складне явище, що має

соціальний, політичний, юридичний і психологічний аспекти, відбиває і виражає об'єктивні потреби функціонування і розвитку суспільства. Вона значною мірою визначає взаємини суспільства і держави, співвідношення держави і права, зміст права і реалізацію його приписів; спрямовує процеси правотворчості і правозастосування, вплив права на всіх учасників правових відносин. Можна без перебільшення сказати, що законність — це основа демократичного суспільства та правової держави. Разом з тим, саме в них вона одержує найвищий розвиток. Тому, можна зауважити, що законність не може виступати причиною правопорядку, хоча, безумовно, є його основою. *Для виникнення правопорядку, окрім законності, потрібно досягнення правом соціально корисних цілей.*

Законність являє собою концентровану суть права і закону в їх практичній реалізації. На думку російського правознавця М. Рассолова, неможливо досягти правопорядку іншими способами, окрім вдосконалення правового регулювання та забезпечення законності. Зміцнення законності закономірно веде до зміцнення правопорядку [15, с. 318]. Всі сторони і риси законності концентруються в її

головному призначенні: за допомогою нормативно-правових актів (зокрема Конституції) забезпечувати нормальне функціонування суспільства і держави, наслідком чого є належно сформований правопорядок. *Тому, забезпечення законності на всіх рівнях і в усіх сферах суспільної життєдіяльності варто розглядати як невід'ємну умову конституціоналізації правового порядку.*

Висновки. Таким чином, на основі аналізу названих характерних рис законності це поняття, з погляду його змісту і структури, визначається як сукупність взаємопов'язаних вимог суспільства до держави і права, а також права — до держави й інших учасників суспільних відносин; відображення і вираження цих вимог у суспільній, зокрема політичній і юридичній, свідомості і в законодавстві; реалізація цих вимог у соціальній практиці — у діяльності учасників суспільних відносин. Вимоги законності об'єктивні, оскільки виражають об'єктивні потреби суспільства. Водночас вони суб'єктивні, так як їх сприйняття суспільною свідомістю, вираження в політичних гаслах і рішеннях, у законодавстві лише більш-менш адекватно відображають ці потреби. У міру прогресивного розвитку суспільства вимоги законності зростають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакуленко Н.А. Законность и правопорядок в деятельности органов внутренних дел // Правовой порядок: актуальные проблемы социально-правовой теории: Межвузовский сборник научных трудов. Ч. II / Под ред.: Грацко Г.С., Макеев В.В. — Ростов-на-Дону: Изд-во РСЭИ, 2010. — С. С. 92-96.
2. Оніщенко Н.М. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін // Віче. — 2012. — № 12. — Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3163>
3. Платон. Законы / Платон // Соч.: в 3 т. — М., 1972. — Т. 3, ч. 2. — С. 188-189, 208.
4. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 2 / голова редкол. Ю.С. Шемшученко. — К.: Укр. Енцикл., 1999. — 768 с.
5. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Монография. 2-е изд., доп. М.: ООО ИД «Право и государство», 2005. — 544 с.
6. Горбунова Л.М. Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади : монографія / Л.М. Горбунова. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 240 с.

7. Головка А.А. Законность — универсальное явление в жизни человека // Право и демократия: сб. науч. Тр. Ип. 18 / редкол. В.Н. Бибило (гл. ред.) и др. — Минск: БГУ, 2007. — С. 18-29.
8. Гречкина О.В. К вопросу о понятии общественного порядка // Проблемы права. — 2012. — № 2 (33). — С. 57-60.
9. Крижанівський А.Ф. Законність і правопорядок: «сіамські близнюки» чи самостійні юридичні категорії // Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2416/112/>
10. Мала енциклопедія теорії держави і права / За заг. ред. проф. Ю.Л. Бошицького. — К. : Кондор-Видавництво, 2012. — 368 с.
11. Белая Л.В. Зміцнення законності як одна з передумов побудови соціально-правової держави // Держава і право. — Вип.15. — К., 2002. — С. 22-24.
12. Пенцов М.В. Принципи судочинства як найважливіші засади ефективної організації судової влади в Україні та країнах СНД // Право і безпека. — 2014. — № 2 (53). — С. 10-13.
13. Станкин А.Н. Конституционность и законность как проявление верховенства Конституции и закона // Вестник Саратовской государственной академии права. — 2007. — № 1 (53). — С. 36-42.
14. Демократичні засади державного управління та адміністративне право: Монографія / [Кол. авт.: Шемчущенко Ю.С., Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Кресіна І.О., Нагребельний В. та ін.]; за аг. ред. д.ю.н. В.Б. Авер'янова. — К.: Видавництво «Юридична думка», 2010. — 496 с.
15. Рассолов М.М. Актуальные проблемы теории государства и права: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / М.М. Рассолов, В.П. Малахов, А.А. Иванов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011. — 447 с.
16. Скакун О.В. Теорія права і держави: Підручник. — 2-ге видання. — К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 520 с.

Подорожня Т.С.

Законность как необходимое условие конституционализации правового порядка.

Анотація. Стаття посвящена характеристике режима законности как необходимого условия конституционализации правового порядка. Отмечено, что законность — это стержень, вокруг и с помощью которого устанавливается порядок и гармония в обществе и государстве, формируется правопорядок и обеспечиваются права и свободы, безопасность граждан. Отмечено, что невозможно достичь правопорядка другими способами, кроме совершенствования правового регулирования и обеспечения законности. Укрепление законности закономерно ведет к укреплению правопорядка. На этом основании обоснованно, что обеспечение законности на всех уровнях и во всех сферах общественной жизнедеятельности следует рассматривать как неотъемлемое условие конституционализации правового порядка.

Ключевые слова: законность, правопорядок, конституционализация, верховенство права, права и свободы человека и гражданина.

T. Podorozhna

Legitimacy as a prerequisite for the constitutionalization of the legal order.

Summary. The article is devoted to the characterization of regime legitimacy as a prerequisite konstytutsionalizatsiyi legal order. Emphasized that legitimacy — a rod, around and through which established order and harmony in society and the state, law and order is formed and provided rights and freedom, safety of citizens. Indicated that law enforcement can not be achieved by other means, in addition to improving the regulation and provision of the law. Rule of law naturally leads to the strengthening of the rule of law. On this basis proved that ensure law at all levels and in all spheres of public life should be considered as an essential condition konstytutsionalization legal order.

Keywords: legality, law and order, konstytutsionalization, rule of law, rights and freedoms of man and citizen.